

Kıymetli Eserlerin Harice İhracının Men'ine Dair Kararnâme ile (1925) Müze ve Rasat-hâne Kanunu (1924), bunların uygulanmasına kolaylık getirecek çeşitli tamim ve tâlimatnâmeler yürürlüğe konularak Türkiye'deki kültür mirasının korunmasına çalışılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

G. Mendel, *Catalogue des sculptures grecques, romaines et byzantines*, I, İstanbul 1912; Nurretin Can, *Eski Eserler ve Müzelerle İlgili Kanun Nizamname ve Emirler*, Ankara 1948; Kâmil Su, *Osman Hamdi Bey'e Kadar Türk Müzesi*, İstanbul 1965; Mustafa Cezar, *Sanatta Batıya Açılış ve Osman Hamdi*, İstanbul 1971; Zahir Güvemli - Can Kerametli, *Türk ve İslâm Eserleri Müzesi*, İstanbul 1974; Sümer Atasoy, *Müzeler ve Müzecilik Bibliyografyası*, İstanbul 1979; A. Dumont, "Le musée Sainte-Irène à Constantinople, antiquités grecques, romaines et byzantines", *Revue archéologique*, sy. 18, Paris 1868, s. 237-263; Aziz Ogan, "Türk Müzeciliğinin 100'ncü Yıldönümü", *TOK Belleteni*, sy. 61-62 (1947), s. 3-16; Tahsin Öz, "Ahmet Fethi Paşa ve Müzeler", *Türk Tarih Arkeolojya ve Etnoğrafya Dergisi*, sy. 5, İstanbul 1949, s. 1-15; A. Müfid Mansel, "Osman Hamdi Bey", *TTK Belleten*, XXIV (1960), s. 291-301; H. Metzger, "Arkeoloji Müzelerinin Çeşitli Kataloglarının Yazan Gustave Mendel", *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı*, sy. 15-16, İstanbul 1969, s. 311-312; Rezan Kocabaş, "Müzecilik Hareketi ve İlk Müze Okulunun Açılışı", *BTTD*, IV/21 (1969), s. 74-78; Erdem Yücel, "Türk ve İslâm Eserleri Müzesinin Kuruluş Talimatnamesi", *TK*, XVI/191 (1978), s. 691-698; a.mlf., "Çağdaş Müzeciliğin Neresindeyiz", *TOK Belleteni*, sy. 79 (358), (1990), s. 47-52; "Müze", *SA*, III, 1487-1495; IV, 1612; Semavi Eyice, "Arkeoloji Müzeleri ve Kuruluşu", *TCTA*, VI, 1596-1603.

ERDEM YÜCEL

MÜZE-i HÜMÂYUN

(bk. MÜZE).

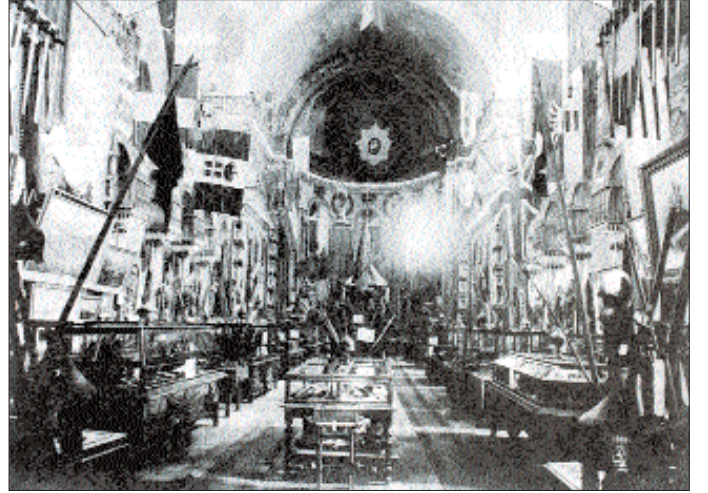
MÜZEKKER ve MÜENNES

(المذکر والمؤنث)

Arapça'da ve diğer dillerde kelimelerin erillik ve dişillik konusu, bu alanda yazılan eserlerin ortak adı.

Kelimeler arasındaki cinsiyet kategorisinin, insanların ve hayvanların erkekleriyle dişileri arasındaki cinsiyet farkının ilkel insanın dikkatini çekmesi ve bunun sonucunda diline yansımaya ortaya çıktığı belirtilir. Bu sebeple dünya dillerinde en yaygın tasnif, eril ve dişil kabul edilen öğeler için ayrı kelimelerin kullanılması şeklinde görülür. Ancak bu durumun kelime sayısının artmasına yol açtığı görülmesi üzerine birçok dilde aynı kelime sadece takı ve alâmet farkı ile her iki cins için de kulla-

1940 yılına kadar eski silâhların sergilendiği Aya İrini Kilisesi'nin müze olarak kullanıldığı dönemden bir görünüş

nılmıştır. Dillerde eril asıl, dişil onun bir unsuru olarak kabul edildiğinden takılar ve alâmetler dişil öğeye ait olur. Aristo, Protagoras'tan naklen Yunanca'da eril ve dişilden başka ne eril ne de dişil olan üçüncü bir kategorinin (nötr) mevcut olduğunu söyler ve gerçek cinsiyetin insanlarla hayvan isimleri arasında bulunduğunu, diğer varlıklardaki erillik ve dişillik mecaz yoluyla doğduğunu belirtir (*Retorik*, s. 175).

İlkel dillerde birbirinden gramatikal olarak ayırt edilebilen birçok cinsiyet kategorisi mevcuttur. Bu durum, ilkel insanların her şeyin canlı olduğu şeklindeki metafizik tasavvurunun diline yansımaları sonucunda fizik âlemdeki her şeyi cinsiyet kategorileri içinde değerlendirmesi neticesinde ortaya çıkmıştır. Birçok örnekte kelimenin anlamı ile ona atfedilen cinsiyet arasında açıklanabilir bir ilginin bulunması da dillerdeki cinsiyet kategorilerinin metafizik tasavvurlara dayandığı izlenimini güçlendirmektedir. Meselâ Arap dilinde dişil öğelerin dişillik sebebi olan organ eril iken eril öğelerin erillik sebebi olan organın birçok sıfatı dişildir. Sâmi dillerinde farklı cinsiyetler atfedilen güneşin (şems) Arapça'da dişil olarak kabulü de Araplar'ın önemli gök cisimlerinin Allah'ın kızları olduğu inancından kaynaklandığı ifade edilmektedir. Genellikle güçlü, hâkim, etkin, yiğit ve saygın öğelere erillik, buna karşılık üretken, zayıf, edilgin ve âciz öğelere dişillik izâfe edilmesi de canlı-cansız varlıklara yarar-zarar açısından bakan totemizmin izleri olarak değerlendirilmektedir (Gesinius, s. 391).

Müzekker lafzan veya hükmen ve takdiren dişil alâmeti taşımayan kelimedir. Hakiki ve mecazi olarak ikiye ayrılır. Hakiki müzekker erkeklik organına sahip olan insanlarla hayvanların erkekleri, mecazi mü-

zekker ise bu tür organı olmayan diğer varlıkların erileridir. Müzekker ayrıca zâti, hükmi (kesbî) ve te'vîli olmak üzere üçe ayrılır.

Müennes lafzan veya hükmen dişil alâmeti taşıyan, hakiki müennes dişilik organı olan, mecazi müennes ise böyle olmayan kelimedir. Müennes de müzekker gibi zâti, hükmi ve te'vîli kısımlarına ayrılır. Mecazi müennes dişil alâmeti taşıyorsa kıyasî (mihfaza gibi), taşıyorsa (ayn gibi) gayri kıyasî kısımlarına ayrılır. Gayri kıyasî müenneslere hakiki müennes olmadıkları ve dişil alâmetleri taşımadıkları için "semaî müennesler" adı da verilir. Dişil alâmetleri taşıyamaları sebebiyle ihtilâfların çoğu semaî müenneslerde yoğunlaşmıştır. Klasik eserlerde 125 kadar olan bu nevi kelimelerin çok kullanılan altmış tane-sini İbnü'l-Hâcib kasidesinde saymış (bk. bibl.) ve sadece otuz dördünde ittifakın bulunduğunu belirtmiştir. Diğerlerinin eril sayılması da câizdir.

Kadim Mısır diliyle (hiyeroglif) Arapça, İbrânice gibi Sâmi dillerinde mecazi müennesleri tesbit için birçok kural ortaya konulmuş, insan ve hayvanların organlarının adları, ülke, belde, şehir, nehir, deniz, gün, gök cisimleri gibi belirli kesimlere ait isimlerden eril ve dişil sayılanlar belirlenmiştir (Gesinius, s. 222, 389). Meselâ Arapça'da insan organlarından çift olanların adları dişil, tek olanlar erildir (İbn Vehb, s. 49-52).

Dünyanın birçok dilinde eril ve dişil öğeler takılarla ayırt edilir. Arapça'da ve diğer Sâmi dillerinde isimler için mevcut olan üç dişil takısı et-tâu'l-merbûta, elif-i mak-sûr (عـ) ve elif-i memdûdedir (ء). Bunların dişil alâmeti olabilmesi için kelimenin asıl harflerine ek ve zâit olarak gelmeleri şarttır. Arapça'da ve diğer Sâmi

MÜZEKKER ve MÜENNES

dillerinde dişil alâmetlerinin en çok kullanılabildiği yuvarlak “tâ”dır ve Arapça’da önu daima fethadır. Akkadca, İbrânice gibi diğer Sâmi dillerinde ise önu çoğunlukla fetha değildir. “Vakt, uht, bint” gibi tek heceli (üç harfli) kelimelerdeki “tâ”ların ise önleri sâkin harftir. Arap gramercilerine göre bu “tâ”lar ya kelimenin asıl harfidir ya da asıl harfinden bedel olduğu için dişil alâmeti değildir; açık te (ت) şeklinde yazılır, duruş ve geçiş hallerinde hep “te” olarak söylenir. Şarkiyatçılara göre bu Sâmi dillerini bilmemekten kaynaklanmış bir yanılgıdır. Çünkü Arapça’nın dışındaki Sâmi dillerinde dişil “tâ”sı daima “te” şeklinde söylendiği gibi önünde de çoğunlukla fethalı değil sâkin harf bulunur. Habeşçe “rest” (miras), “hebt” (hibe), Akkadca “şartu” (şare: saç), “beltu” (ba’le: eş) gibi. Bergstrasser, Arap gramercilerinin aksine “uht” ve “bint” kelimelerinin “tâ”larını dişil alâmeti kabul eder. Bunların erilleri olan “ah” ve “bin” kelimeleri, Arap gramercilerinin dediği gibi asıl itibarıyla üç harfli (ahv, bny) değil sadece ikişer harfli (ah, bn) ve çok eski Sâmi kelimelerdir. Bu sebeple sonlarındaki “tâ”lar dişil takısı olarak eklenmiştir (*et-Teṭavvurü’nahvî*, s. 51).

Asurca, Habeşçe gibi Sâmi dillerinin birçoğunda dişil “tâ”sı her konumda “te” şeklinde söylenirken Arapça’da duruş (sekt / vakf) halinde “t” yerine “h” geldiğinden veya “t”nin “h”ye dönüştüğünden söz edilir. Kûfe gramercilerine göre “t”nin (â) aslı, elif-i maksûreye mahreç itibarıyla benzermesinden dolayı “h” olup geçiş durumunda “t”ye dönüşür. Basralı gramercilere göre ise aslı “t” olup duruş halinde “h” onun yerine bedel olarak gelir. İbrâhim Enîs gibi bazı çağdaş dilbilimciler duruş halinde “t”nin düştüğünü, önündeki fethanın belirginleştirilmesi amacıyla uzatılmasından dolayı sona duruş “h”sinin geldiğini ifade ederler (*el-Lehecâtü’l-‘Arabiyye*, s. 124). Dişil “t”sinin aslının “h” değil “t” olduğuna dair birçok kanıt ortaya konulmuştur. Arap gramercileri “t”nin eril ögeyi dişil yapma işlevi dışında dönüştürme (zebîh → zebîha), mübalağa (allâm → allâme) gibi yirmiden fazla amaç için kullanıldığını tespit etmişlerdir. Çağdaş dilbilim uzmanlarından Herîdî’ye göre Talha, Hamza gibi özel isimlerin “t”leri lafzî dişillik “t”si değil duruş “h”sinin Arapça’daki benzer kelimelere kıyasla “t” şeklinde yazılmış halidir.

Arapça’da dişil takısı olan zâit elif-i maksûre İbrânice ve Süryânice’deki “-ay, (آي)” takısına tekabül etmektedir. Elif-i

maksûrenin dişil alâmeti olabilmesi için zâit olarak eklenmiş olması şarttır. Bu sebeple “معنى، مشق” gibi örnekler dişil değildir, çünkü elif-i maksûreleri aslı harftir. Kelimeyi bir vezne uyarlamak için getirilen elif-i maksûreler de zâit olmakla birlikte dişil alâmeti sayılmaz. Elif-i maksûrenin dişil takısı olarak geldiği en işlek vezin ism-i tafidilin dişili olan “fu’lâ” (فعلى) veznidir, “kübrâ” (كبرى) gibi.

Arapça’da dişil alâmeti olan elif-i memdûdenin (اء) zâit olması şarttır. Bu sebeple “بناء، عداء” kelimeleri dişil değildir, çünkü elif-i memdûdeleri aslı harftir. Sibeveyhi elif-i memdûdenin aslının elif-i maksûre olduğunu ve ziyade med için hemzenin eklendiğini söyler. Brockelmann, İbrânice’de yer adlarına eklenen (—Ô) takısının elif-i memdûdeye tekabül ettiğini belirtir (*Grundriss*, I, 410). Arapça’da dişil takısı elif-i memdûde alan çok sayıda vezin vardır. Elif-i maksûre ile elif-i memdûde bazı çağdaş Arap lehçelerinde kaybolmuş, yerini “t” (â) almıştır: “صحراء ← صحرة، كبرى ← كبرة” gibi. Bunun sebebi dillerin kolaya ve basite doğru gelişim süreci izlemesidir. Nitekim çocuk dilinde de sadece en işlek dişil takısı olan “t” (s) kullanılır. Çağdaş dilbilimcilerden İbrâhim es-Sâmerrâî ile Hâmid Sâdık Kanîbî gerçek dişil alâmetinin dişil takısının önündeki fetha olduğunu, dişil takısı olarak söylenegelen tâ-i merbûte (â), elif-i maksûre ve elif-i memdûdenin önlerindeki fethayı belirginleştirme işlevi gördüklerini örneklerle kanıtlamaya çalışmıştır.

Özellikle ana dili Arapça olmayan kâtip ve yazarların eril ve dişil kelimelerin kullanımında yaptıkları hatalarla Aristo’nun eril ve dişili bilmenin kâtip, edip ve hatipler için önemini vurgulaması gibi etmenlerin tesiriyle III. (IX.) yüzyılın başlarından itibaren ve bilhassa IV. (X.) yüzyıl boyunca “el-müzekker ve’l-müennes” adı altında çok sayıda eser yazılmıştır. Bunların çoğu mensur, bir kısmı manzum olup sayıları elliye yaklaşır. Bu alanda bilinen ilk çalışma Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ’nın (ö. 207/822) *el-Müzekker ve’l-mü’ennes*’idir (nşr. Mustafa ez-Zerkâ, Beyrut-Halep 1345; nşr. Ramazan Abdüttevâb, Kahire 1975). Daha sonra kaleme alınan Ebû Hâtim es-Sicistânî, Müberred, Mufaddal b. Seleme, Ebû Mûsâ el-Hâmîz, Ebû Bekir İbnü’l-Enbârî, İbnü’l-Tüsterî, İbn Cinnî, İbn Fâris ve Kemâleddin el-Enbârî’ye ait eserler yayımlanmıştır. Bunların içinde Ferrâ ile Müberred’in kiler gramer ağırlıklı, İbnü’l-Tüsterî ile İbn Cinnî’ninkiler alfabetiktir. En hacimli olan Ebû Bekir İbnü’l-Enbârî’nin eseri,

elli bölümde eril-dişil meselelerini ve kâliplerini zengin şevâhid ve misallerle incelemektedir. Ayrıca İbn Sîde, Arap dilinin en hacimli konu sözlüğü olan *el-Muḥaşşas*’ında eril-dişil meselesine 200’den fazla sayfa ayırmış, başta Sibeveyhi’nin *el-Kitâb*’ı ile Müberred’in *el-Mukteḍab*’ı olmak üzere Arap gramerine dair eserlerde de konuyla ilgili ayrıntılı bilgilere yer verilmiştir.

Eril-dişil konusuna dair yazılan manzumelerden günümüze ulaşanlar İshak b. İbrâhim el-Fârâbî’nin *Manzûme fi’l-mü’ennesâtî’s-semâ’iyye*’si ile (yazması için bk. İbnü’l-Tüsterî, nesredenin girişi, s. 36), İbnü’l-Hâcib ve Ahmed es-Sücâî’ye ait eserlerdir. Ayrıca Süyûtî, konuyla ilgili olarak Ebû Bekir Muhammed b. Hasan ez-Zebîdî’ye ait iki manzumeden, İbn Mâlik’e ve meçhul bir nâzîma ait manzumelerden bazı parçalara yer vermiştir (*el-Müzhir*, II, 223-224).

Modern dönemde de M. Hıdır Hüseyin et-Tünîsî, M. Reşâd Abdüzzâhir Halîfe ve İ. İbrâhim Berekât gibi yazarlarca eril-dişil meselesine dair inceleme ve sözlük türü bazı eserler telif edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Aristoteles, *Retorik* (trc. Mehmet H. Doğan), İstanbul 1995, s. 175; Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, *el-Müzekker ve’l-mü’ennes* (nşr. Ramazan Abdüttevâb), Kahire 1989, s. 37-40; Ebû Hâtim es-Sicistânî, *el-Müzekker ve’l-mü’ennes* (nşr. Hâtim Sâlih ed-Dâmin), Beyrut 1418/1997, nesredenin girişi, s. 23-28; a.e. (nşr. İzzet Hasan), Beyrut, ts. (Dârü’ş-şarki’l-Arabî), s. 22-24; Müberred, *el-Müzekker ve’l-mü’ennes* (nşr. Ramazan Abdüttevâb – Selâhaddin el-Hâdî), Kahire 1970, nesredenin girişi, s. 62-64; İbn Vehb, *el-Burhân fi vücûhi’l-beyân* (nşr. Ahmed Matlûb – Hadîce el-Hadîsî), Bağdad 1976, s. 49-52, 315-316; İbnü’l-Tüsterî, *el-Müzekker ve’l-mü’ennes* (nşr. Ahmed Abdülmeccîd Herîdî), Kahire 1403/1983, nesredenin girişi, s. 13-39; İbn Cinnî, *el-Müzekker ve’l-mü’ennes* (nşr. Târik Necm Abdullah), Cidde 1405/1985, nesredenin girişi, s. 23-40; İbn Fâris, *el-Müzekker ve’l-mü’ennes* (nşr. Ramazan Abdüttevâb), Kahire 1969, nesredenin girişi, s. 28-42; İbn Sîde, *el-Muḥaşşas*, Bulak 1316-21, IV/16, s. 79-191; IV/17, s. 1-96; Kemâleddin el-Enbârî, *el-Bülğa fi’l-farq beyne’l-müzekker ve’l-mü’ennes* (nşr. Ramazan Abdüttevâb), Kahire 1970, nesredenin girişi, s. 37-52; İbn Rüşd, *Telḥîşu’l-Ḥaṭâbe* (nşr. M. Selîm Sâlim), Kahire 1967, s. 529, 569-570; İbnü’l-Hâcib, *el-Kâşidetü’l-müveşşaha bi’l-esmâ’i’l-mü’ennesâtî’s-semâ’iyye* (nşr. Târik Necm Abdullah), Beyrut 1411/1991, nesredenin girişi, s. 41-60; İbn Mâlik et-Tâî, *Şerḥu’l-Kâfiyeti’ş-Şâfiye* (nşr. Abdülmün’im Ahmed Herîdî), Mekke 1402/1982, IV, 1730-1756; Süyûtî, *el-Müzhir* (nşr. M. Ahmed Câdelmevlâ v.dğr.), Kahire, ts. (Dârü ihyâi’l-kütübî’l-Arabiyye), II, 223-224; W. Gesenius, *Hebrew Grammar*, London 1980, s. 222, 389-392; C. Brockelmann, *Grundriss der Vergleichenden Grammatik der Semitischen Sprachen*, Berlin 1908-13, I, 405, 410; a.mfl., *Fikhü’l-lugâtî’s-Sâmiyye* (trc. Ra-

mazan Abdüttewâb), Riyad 1977, s. 95; İbrâhim Enîs, *el-Lehecâtü'l-Arabiyye*, Kahire, ts. (Dârü'l-fikrî'l-Arabî), s. 124; G. Bergstrasser, *et-Tejavvürü'n-naḥvî* (trc. Ramazan Abdüttewâb), Kahire 1982, s. 51-115; İbrâhim es-Sâmerrâî, *Ma'a'l-meşâdir fi'l-luğa ve'l-edebe*, Amman 1403/1983, II, 74-75; Hâmid Sâdık Kanîbî, *Mu'cemü'l-mü'enneşâtî's-semâ'iyye*, Beyrut 1407/1987, s. 7-53; Emîl Bedî' Ya'kûb, *el-Mu'cemü'l-mu-faşşal fi'l-müzekker ve'l-mü'enneş*, Beyrut 1414/1994, s. 7-120; Zülfikâr Ahmed en-Nakavî, *el-Mu'cemü'l-mübeteker fîmâ yete'allak bi'l-mü'enneş ve'l-müzekker*, Beyrut 1998, s. 17-33, ayrıca bk. tür.yer.

İSMAİL DURMUŞ

el-MÜZEKKER ve'l-MÜENNES

(المذکر والمؤنث)

Ebû Bekir İbnü'l-Enbârî'nin
(ö. 328/940)

Arapça kelimelerin erilik
ve dişillğine dair kapsamlı eseri.

et-Tezkîr ve't-te'nîş adıyla da anılan kitabın mukaddimesinde müellif telif sebebini açıklarken Arapça kelimelerin eril-dişil durumlarını bilmenin nahiv ve i'rab bilgisinin tamamlayıcısı olduğunu, kelimelerin bu özelliklerini bilmeden gramer ve i'rab kurallarına uygun cümle kurmanın mümkün olmayacağını belirtir. Geniş bir hacme sahip bulunan eser elli bölüm halinde düzenlenmiştir. İsim, fiil, harf ve sıfatlarda, sûre, ülke, yer, kabile, millet, hayvan, gün ve bayram adlarında eril ve dişiller; sayılarda ve çoğul kelimelerde eril ve dişil olanlar; takı alan ve almayan dişiller; hakiki ve mecazi dişiller; bazı sıfat kalıplarında erilik-dişillik; isimler, fiiller ve edatlardaki dişil takıları; gayri munsarif olan dişiller; kelimelerin lafzına veya anlamına itibarla eril veya dişil sayılma durumu; insan organlarında ve diğer varlıklarda eril ve dişil olan kelimeler; hem eril hem dişil

olarak kullanılan kelimeler; dişillerde tasgîr meselesi vb. konular Arap şiiri, âyet, hadis ve emsalden zengin şevâhidle açıklanmıştır.

Kitabın temel kaynağını Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ ile Ebû Hâtîm es-Sicistânî'nin *el-Müzekker ve'l-mü'enneş* adlı eserleri teşkil eder. Müellif Ferrâ'dan yaptığı alıntılar ve Kûfe ekolünün görüşlerini doğru bulmakta, birçok görüşü eleştirirken de Ferrâ'nın anlayışına dayanmaktadır. Buna karşılık sıkça alıntılar yaptığı Ebû Hâtîm es-Sicistânî'nin fikirlerini çok defa hatalı bulmaktadır (krş. I, 67-80, 110-111, 249, 343-350; II, 165, 234-235). Bazı kelimelerin erilliği-dişillği meselelerinde Sîbeveyhi, Asmaî, İbnü's-Sikkît, Müberred gibi kadîm dilcilerin görüşlerini yanlış bulurken de genellikle Ferrâ'ya dayanmaktadır (krş. I, 185-189; II, 41-42). Eserde Kûfe mektebine mensup dilcilerden başta Ferrâ olmak üzere İbnü's-Sikkît, Sa'leb, Ali b. Hamza el-Kisâî, Ali b. Hasan el-Lihyânî, Ebû Ubeyd, Hişâm b. Muâviye ve Ebû Abdullah İbnü'l-A'râbî'den; Basralılar'dan da en çok Asmaî'den, ayrıca Ebû Hâtîm es-Sicistânî, Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ, Ebû Zeyd el-Ensârî gibi dilcilerden nakillere yer verilmiştir. Ebû'l-Cerrâh, Ebû Servân, Ebû Fak'as gibi birçok fasih bedeviye de atıfta bulunulmuştur (neşredenin girişi, I, 33-39).

Eserde kıraat ve lehçe farkları ile sarf ve nahiv meselelerine dair bazı ayrıntılar zikredildiği gibi bazı şahit beyitlerin ait olduğu kasidelerden parçalar alınarak açıklanmış, böylece anlatımın donuk ve soğuk yapısına edebî bir hava verilerek, canlı, duygusal ve sıcak bir hüviyet kazandırılmıştır. Kitapta bin yirmi bir beyit, iki yüz yedi âyet, elli dört mesel ve fasih söz, yirmi iki hadis şâhid olarak kullanılmış, altmış iki kıraat meselesi ele alınmıştır (neşredenin girişi,

I, 42-43). Ayrıca kelimelerin sadece eril veya dişil olduğu söylenmekle yetinilmeyip çeşitli mânalarına göre eril ve dişil olarak kullanım durumları açıklanmış, sebep beyanlarına (ta'lîl) birinci derecede önem verilmiştir. *el-Müzekker ve'l-mü'enneş*, Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ'dan itibaren zamanımıza kadar bu alanda yazılmış kırkı aşkın eser arasında kapsamlı, mükemmellik, ayrıntı ve bilimsellik yönlerinden en üstün telif olarak değerlendirilmiştir (meselâ bk. Kemâleddin el-Enbârî, s. 265; Yâkut, XVIII, 312; İbn Hallikân, IV, 342).

Eser ilk defa Tânk Necm Abdüavn el-Cenâbî tarafından Âtîf Efendi (nr. 2595) ve Süleymaniye (Fâtih, nr. 4025; Beşîr Ağa / Eyüp, nr. 179) kütüphaneleriyle Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'deki eksik bir nüshaya dayanılarak yayımlanmış (Bağdat 1398/1978), bu neşrin ikinci baskısı iki cilt halinde gerçekleştirilmiştir (Beyrut 1406/1986). Muhammed Abdülhâlik Udayme de eseri neşretmiştir (I-II, Kahire 1401/1981, 1419/1999).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Bekir İbnü'l-Enbârî, *el-Müzekker ve'l-mü'enneş* (nşr. Tânk Necm Abdüavn el-Cenâbî), Beyrut 1406/1986, I, 67-80, 110-111, 185-189, 249, 282-284, 343-350, 420, 435-436; II, 41-42, 165, 234-235, ayrıca bk. neşredenin girişi, I, 5-6, 31-76; İbn Cinnî, *el-Müzekker ve'l-mü'enneş* (nşr. Tânk Necm Abdüavn el-Cenâbî), Cidde 1985, neşredenin girişi, s. 31-33; Kemâleddin el-Enbârî, *Nüzhethü'l-elibbâ' fi şâbakâti'l-üdebâ'* (nşr. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhim), Kahire 1386/1967, s. 265; Yâkut, *Mu'cemü'l-üdebâ'*, XVIII, 312; İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 342; Sezgin, *GAS*, IX, 144-145; Muhyî Hilâl es-Serhân, *Fihrisü maḥtûḥâti Vi-zâretü'l-levkâf*, Bağdat 1986, s. 60-62; Ahmed eş-Şerkavî İkbâl, *Mu'cemü'l-me'âcim*, Beyrut 1993, s. 264-271; Emîl Bedî' Ya'kûb, *el-Mu'cemü'l-mu-faşşal fi'l-müzekker ve'l-mü'enneş*, Beyrut 1414/1994, s. 31-37; M. Atâ Mevîd, *Muḥammed b. el-Kâsım el-Enbârî (271-328h.) ve cühüdühü fi'n-naḥv ve's-şarf ve'l-luğa*, Dimaşk 1421/2000, s. 215-236; Nihad M. Çetin, "Arapça'da Kelimelerin Müzekkerlik ve Müenneslik Keyfiyetine Dair Müstakil Eserler", *ŞM*, I (1956), s. 89-90, 102-107; G. C. Anawati, "Textes arabes anciens édités en Egypte", *MIDEO*, XVII (1986), s. 129-130.

HULÛSİ KILIÇ

MÜZEKKİ'n-NÜFÛS

(مَزَكِّي النُّفُوسِ)

Eşrefoğlu Rûmî'nin

(ö. 874/1469-70 [?])

dinî-tasavvufî mensur eseri.

Eşrefoğlu
Rûmî'nin
Müzekki'n-nüfus
adlı eserinin
ilk iki sayfası
(Süleymaniye Ktp.,
Ayasofya, nr. 2070)

Anadolu'da Türkçe olarak kaleme alınan dinî, tasavvufî ve ahlâkî nitelikteki eserlerin ilk örneklerinden olan kitapta müellif mukaddime münafıkların çoğaldığını,

